

Πρεβεζάνικα Χρονικά

ΠΡΕΒΕΖΑΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ, 57-58 (2021)

Γεώργιος Ζαλοκώστας: "Το στόμιον της Πρεβέζης". Η ποιητική αναπαράσταση της θαλασσομαχίας του 1828 στα νερά του Αμβρακικού

Στέλιος Μαφρέδας

doi: [10.12681/prch.36537](https://doi.org/10.12681/prch.36537)

Copyright © 2024, Στέλιος Μαφρέδας

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Μαφρέδας Σ. (2024). Γεώργιος Ζαλοκώστας: "Το στόμιον της Πρεβέζης". Η ποιητική αναπαράσταση της θαλασσομαχίας του 1828 στα νερά του Αμβρακικού. *Πρεβεζάνικα Χρονικά*, 293–304. <https://doi.org/10.12681/prch.36537>

Στέλιος Θ. ΜΑΦΡΕΔΑΣ

*Γεώργιος Ζαλοκώστας: «Το στόμιον της Πρεβέζης»
Η ποιητική αναπαράσταση της θαλασσομαχίας
του 1828 στα νερά του Αμβρακικού*

Βιογραφικά

Ο Ο ποιητής Γεώργιος Ζαλοκώστας γεννήθηκε τον Απρίλιο του 1805 στο Συρράκο και ήταν γόνος πλούσιας οικογένειας. Το 1814, ο πατέρας του Χριστόδουλος αναγκάζεται λόγω των απειλών του Αλή πασά να εγκαταλείψει το Συρράκο και να εγκατασταθεί με τους δύο γιους του, τον πρωτότοκο Δημήτριο και τον εννεαετή Γεώργιο, στο Λιβόρνο της Ιταλίας. Ο Γεώργιος λαβαίνει ιταλική μόρφωση, ενώ ο πατέρας του έρχεται σε επαφή με τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο και τον επίσκοπο Ουγγροβλαχίας Ιγνάτιο, εκ των πρωτεργατών της Ελληνικής Επανάστασης. Έτσι, όταν κηρύσσεται η Επανάσταση, ο Χριστόδουλος Ζαλοκώστας με τους γιους του ακολουθούν τον Μαυροκορδάτο και έρχονται, στις 20 Ιουλίου 1821, στην Ελλάδα, προκειμένου να συμμετάσχουν στην Επανάσταση. Η οικογένεια Ζαλοκώστα ενώθηκε ξανά στον Πύργο Ηλείας, όπου είχαν καταφύγει τα παραμείναντα στο Συρράκο μέλη της, μετά την καταστροφή της κωμόπολης από τους Τούρκους. Στον Πύργο ο Γεώργιος Ζαλοκώστας βρέθηκε κοντά στον οπλαρχηγό της περιοχής Αναγνώστη Παπασταθόπουλο και υπηρέτησε ως γραμματέας του.¹ Πολέμησε από τον δεύτερο χρόνο της Επανάστασης μέχρι το τέλος της σε διάφορες μάχες και έλαβε μέρος στην πολιορκία του Μεσολογγίου και την Έξοδο.² Μετά το τέλος του πολέμου παρέμεινε στον στρατό και υπηρέτησε σε διάφορες θέσεις. Επί Όθωνος τοποθετείται οικονομικός υπάλληλος στο Ναυτικό Διευθυντήριο του Πόρου, κατόπιν, το 1836, τοποθετείται στο Ναύπλιο, όπου παραμένει μέχρι το τέλος του 1846, και από εκεί ως αξιωματικός του Οικονομικού Σώματος του Στρατού πηγαίνει στην Αθήνα, όπου και έζησε μέχρι το τέλος της ζωής του (απεβίωσε τον Σεπτέμβριο του 1855).

¹ Γράφει ο Σπύρος Λάμπρος, ο κατ' εξοχήν βιογράφος του Γ. Ζαλοκώστα: «(...) ως ομολογούσιν οι γνωρίσαντες αυτόν και ως αυτός ο Ζαλοκώστας ωμολόγει, ούτος ήτο ανήρ γενναίος και φιλόπατρις». Βλ. ΛΑΜΠΡΟΣ 1868, 17.

² Βλ. «Επίσημα πιστοποιητικά», στο: ΚΑΙΡΟΦΥΛΑΣ [1939], 481.

Εργογραφικά

Ο Γ. Ζαλοκώστας εμφανίστηκε στα γράμματα για πρώτη φορά το 1839 (σε ηλικία 34 χρονών)³ με τη δημοσίευση του ποιήματός του «Εις την 25 Μαρτίου»,⁴ ενώ η επόμενη δημόσια εμφάνισή του ως ποιητή είναι το 1847, όταν δημοσιεύει το «Χάνι της Γραβιάς» με θέμα την ηρωική αντίσταση του Οδυσσέα Ανδρούτσου και το ανδραγάθημά του, την 8η Μαΐου 1821.⁵ Όμως ως ποιητής αναγνωρίστηκε και καθιερώθηκε το 1851, όταν έλαβε μέρος στον πρώτο Ράλλειο Ποιητικό Διαγωνισμό⁶ με το ποίημά του «Μεσολόγγιον», κερδίζοντας το πρώτο βραβείο και τη δημόσια αναγνώριση. Στο ποίημά του αυτό ο Ζαλοκώστας εξιστορεί με ενθουσιαστικό λόγο τους αγώνες και τα κατορθώματα των Μεσολογγιτών εναντίον των Τούρκων και στις τρεις πολιορκίες, και αναδεικνύει την ευγένεια του σκοπού και τη δραματικότητα των γεγονότων. Βεβαίως, οι «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» του Σολωμού έχουν κυκλοφορήσει πιο νωρίς και έχουν συγκλονίσει τις ψυχές των Ελλήνων, ωστόσο ο Ζαλοκώστας δεν διστάζει να ιστορήσει με στίχους το ακραίο αυτό γεγονός της Επανάστασης,⁷ στο οποίο, μάλιστα, έλαβε μέρος:

³ Ο ίδιος, δικαιολογώντας την καθυστέρηση της ενασχόλησής του με την ποίηση, εξηγεί: «Οι στίχοι μου θα ήσαν βεβαίως ευγενέστεροι αν εγράφοντο εν εποχή, καθ' ην ευρισκόμην εις τα στρατόπεδα της Πατρίδος. Αλλά τότε εσιώπα η Μούσα εντός μου, διότι μία μόνη επιθυμία ωδήγει τους παλμούς των ελληνικών καρδιών, η ελευθερία και της αγωνιζομένης Ελλάδος η αποκατάστασις». Βλ. Γ. Χ. Ζαλοκώστα, «Τοις επιγενεστέροις, Χαίρειν», στο: ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ 1859, 3.

⁴ «Κατά την εποχήν εκείνην [1839] έλαβε χώραν μία στάσις κατά των Βαυαρικών στρατευμάτων που είχαν έλθη εις την Ελλάδα μαζί με τον Όθωνα και τα οποία με την ανόητον διαγωγήν των εξημίωσαν μεγάλως την δυναστείαν. Τόση ήτο η κατ' αυτών δικαία εξέγερσις του λαού ώστε οργανώθη συνωμοσία, εις την οποίαν έλαβε μέρος και ο Ζαλοκώστας, διά της οποίας εξητείτο η παροχή Συντάγματος. Η συνωμοσία απεκαλύφθη και μόνος καρπός αυτής απέμεινε το ποίημα το οποίον έγραψε τότε ο Ζαλοκώστας με τον τίτλον: «Εις την 25 Μαρτίου»». Βλ. «Γεώργιος Ζαλοκώστας», στο: ΚΑΙΡΟΦΥΛΛΑΣ [1939], 15.

⁵ «Η δημοσίευσίς του ποιήματος τούτου απεκάλυψε εις το ελληνικόν κοινόν την ποιητικήν ωριμότητα του Ζαλοκώστα, ο οποίος έως την εποχήν εκείνην, καίτοι υπερβάς το τεσσαρακοστόν έτος, δεν είχε δώση εις την δημοσιότητα άλλο έργον πλην του ποιήματος «εις την Εικοστήν Πέμπτην Μαρτίου» [τα αραιά τυπογραφικά στοιχεία είναι του πρωτοτύπου]. Το «Χάνι της Γραβιάς» και λόγω του θεματός του και λόγω του αβίαστου και γλαφυρού στίχου του, έκαμε μεγάλην εντύπωσιν και από όλους ήκουε ο ποιητής του παροτρύνσεις όπως εξακολουθήσει την καλλιέργειαν της μούσης (...).» Βλ. «Γεώργιος Ζαλοκώστας», στο: ΚΑΙΡΟΦΥΛΛΑΣ [1939], 17-18.

⁶ Ο Αμβρόσιος Ράλλης, (1798-1886), επιτυχημένος επιχειρηματίας εγκατεστημένος στην Τεργέστη, «(...) αναθέτει στο Πανεπιστήμιο [Αθηνών] να ανακηρύξει ένα ποιητικό διαγωνισμό, με έπαθλο χιλίων δραχμών που χορηγεί ο ίδιος και με όρους που θέτει επίσης ο ίδιος: τα έργα οφείλουν να έχουν το ελάχιστο πεντακοσίους στίχους, η γλώσσα πρέπει να είναι «κατάλληλος εις την υπόθεσιν, κοσμία και ευφραδής». Το 1851, βραβεύεται με δάφνινο στεφάνι, σε επίσημη τελετή στην οποίαν παρευρίσκεται ο Βασίλειος [Όθων], ο Γεώργιος Ζαλοκώστας για «Το Μεσολόγγιον». Βλ. ΝΗΠ 2003, 221.

⁷ Γράφει ο Ζαλοκώστας για τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους» του Σολωμού: «Καθώς ο ήχος των Μεσολογγιτικών πυροβόλων έφθανε μέχρι της Επτανήσου, συγκινών και καλών εις την πάλην τους προθύμους και γενναίους υιούς της, ούτω και από της Επτανήσου ο διθύραμβος του Σολωμού μετε-

*Τας νίκας των ανδρείων μας και τους βαρείς αγώνας
και την πολλήν του Κυταχή φθοράν θα παρατρέξω.
Τας συμπλοκάς μας θα ειπώ τας μετ' Αράβων μόνας,
αγνώστους εις τους έξω.*

Γραμματολογικά ο Ζαλοκώστας ανήκει στην πρώτη Αθηναϊκή Σχολή, τη σχολή του ελληνικού ρομαντισμού, με κυρίαρχες τις παρουσίες των αδελφών Αλέξανδρου και Παναγιώτη Σούτσου και του Αλέξανδρου Ραγκαβή. Είναι από τους πρώτους ποιητές του νεοπαγούς ελληνικού κράτους. Προηγείται του Αχιλλέα Παράσχου, του Δημήτριου Παπαρηγόπουλου, του Σπυρίδωνα Βασιλειάδη, του Ιωάννη Καρασούτσα και άλλων που ανήκουν στην ίδια σχολή, ενώ είναι σύγχρονος με τον Διονύσιο Σολωμό, τον Γεώργιο Τερτσέτη και τον Ιούλιο Τυπάλλο, που ανήκουν στην Επτανησιακή Σχολή. Στο πλαίσιο της πρώτης Αθηναϊκής Σχολής ο Ζαλοκώστας στέκει κάπως παράταιρα με την άνιση θεματολογία και με την αμφίπλευρη γλώσσα του, αρνούμενος να απορρίψει τη μία από τις δύο μορφές της αλλά έχοντας τα δικά του επιχειρήματα για τη χρήση ταυτόχρονα και της δημοτικής και της καθαρεύουσας.⁸

Τα θέματα που τον απασχολούν, είναι κυρίως οι μεγάλες μάχες του Αγώνα, αυτές στις οποίες έλαβε μέρος και άλλες στις οποίες δεν παραβρέθηκε, και τα ανδραγαθήματα των εξεγερμένων Ελλήνων. Ο Ζαλοκώστας νιώθει ότι είναι φορέας ενός τρισχιλιετούς πολιτισμού που καθόρισε την πορεία όλης της ανθρωπότητας. Θέλει να πρωτοστατήσει με την ποίησή του στην ανόρθωση και στη γνήσια έκφραση αυτού του πολιτισμού, τώρα που η κοιτίδα του αναπνέει ελεύθερη και δοξασμένη. Θεωρεί, λοιπόν, ότι η μεγαληγορία και η υψηλόφρονα διάθεση είναι η μόνη ταιριαστή έκφραση του επικού λόγου. Τα ποιήματά του αυτά είναι «μακράς πνοής», κατά την έκφραση του Τέλλου Άγρα, και «εκάστη σύλληψίς του αποτελεί εποποιΐαν», όπως ο ίδιος συμπληρώνει.⁹

Παράλληλα, τα συσσωρευμένα οικογενειακά του προβλήματα, καθώς κατατρώχεται από τους αλλεπάλληλους θανάτους των τέκνων του (ο ποιητής θρήνησε τον χαμό επτά παιδιών του από τα εννέα που απέκτησε συνολικά), αποτελούν το θέμα μιας άλλης ποιητικής του πτυχής. «Η λυρική ποίησις του Ζαλοκώστα είναι η τρυ-

δόθη αστραπηδόν εις τους εν Ελλάδι αγωνιζομένους. Διά παντός στόματος εφέροντο τα πατριωτικά εκείνα έπη, και ανερρίπιζον την φλόγα, εν ή εθερμαίνοντο αι καρδία των μαχομένων». Βλ. ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ 1858, 172. Η γνώμη του Ζαλοκώστα για τον Σολωμό είναι ξεκάθαρη και ανεπιφύλακτη. Σε επιστολή του προς τον Ιταλό φίλο του ποιητή Γκιουζέπε Ρεγκάλντι, γράφει: «(...) είναι ο μόνος ποιητής, που θα 'χη καύχημά του μια μέρα αυτός ο άτυχος ξεπεσμένος τόπος». Βλ. ΔΗΜΑΡΑΣ 1985, 317.

⁸ «Δεν φρονούμεν ότι η δημοτική πρέπει να είναι η γλώσσα της ποιήσεως εν γένει, διότι στερείται πολλών όρων και αδυνατεί να περιγράψη ναυμαχίαν, λόγου χάριν, εκτός εάν λάβη τους όρους εκ της αρχαίας γλώσσης, αλλά τότε αποβάλλει την πρωτότυπον χροιάν και καθίσταται μιζοβάρβαρος. Διατεινόμεθα όμως ότι πρέπει να την μεταχειρίζονται οι ποιηταί μας εις μικράς μόνον ποιήσεις (...).» Βλ. «Γεώργιος Ζαλοκώστας», στο: ΚΑΙΡΟΦΥΛΛΑΣ [1939], 30-31.

⁹ Βλ. «Γεώργιος Ζαλοκώστας», στο: ΚΑΙΡΟΦΥΛΛΑΣ [1939], 31.

φερωτέρα ίσως όλων των Ελλήνων ποιητών του πρώτου ημίσεως του ΙΘ΄ αιώνας. Και είναι η τρυφερωτέρα, διότι την ενέπνευσε αυτή η θλίψις. (...) Ο Ζαλοκώστας εκέρδισε την τρυφερότητα από την σκληρότητα του θανάτου. Η μοίρα είχε περιβάλει τον λαϊμόν του με ένα μαύρον περιδέριον, του οποίου κάθε πετράδι ανταπεκρίνετο και προς ένα επιτάφιον λίθον. Εις μίαν ημέραν έθλαψε πατέρα και μητέρα. Κατόπιν τον αδελφόν. Κατόπιν ήρχισε να θάπτει τέκνα – το όλον επτά. Η Μούσα του, απελπισθείσα, ήρχισε πλέον να εκδικείται την πικρίαν με τας γλυκυτέρας στροφάς (...).¹⁰

Γενικά μπορούμε να πούμε ότι η ιδιαιτερότητα του Ζαλοκώστα, ως εκπροσώπου της πρώτης Αθηναϊκής Σχολής, συνίσταται στη χρησιμοποίηση του βιοματιικού στοιχείου ως πρώτης ύλης των ποιημάτων του. Στέκεται σε απόσταση από τη διαρκή επαναστατικότητα του Αλ. Σούτσου, τη φαντασιακή μεγαληγορία του Παν. Σούτσου και την επιμειξία ρομαντισμού και κλασικισμού στην ποίηση του Αλ. Ραγκαβή. Γι' αυτό και θεωρείται από πολλούς ως πλησιέστερος προς την Επτανησιακή Σχολή και τον ρομαντισμό του Σολωμού.

Το στόμιον της Πρεβέζης

Το ποίημα «Το στόμιον της Πρεβέζης» γράφτηκε το 1852 και αναφέρεται στο γνωστό ηρωικό και παράτολμο κατόρθωμα των τεσσάρων υδραϊκών πλοιαρίων –τα «μίστικα» όπως είναι πιο πολύ γνωστά– να διαπεράσουν κάτω από τα καταγιστικά πυρά των Τούρκων την είσοδο του Αμβρακικού και να φτάσουν μέχρι το κάστρο της Βόνιτσας, έτσι ώστε σε αυτό να υψωθεί τελικά η ελληνική σημαία και να συμπεριληφθεί εντός των συνόρων του νέου ελληνικού κράτους, όπως αυτά ορίστηκαν με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (1829). Το γεγονός συνέβη τον Σεπτέμβριο του 1828 και έχει καταγραφεί στην ιστορία ως σπουδαίο ναυτικό κατόρθωμα.¹¹

Η αφήγηση των γεγονότων από τον Ζαλοκώστα εκτείνεται σε 124 στροφές και διαιρείται σε τέσσερις ενότητες. Ο Ζαλοκώστας εφαρμόζοντας τις απόψεις του για την ποιητική γλώσσα¹² γράφει το «έπος» του, όπως το χαρακτηρίζει,¹³ σε γλώσσα λόγια καθαρεύουσα. Ωστόσο, ο ποιητής δεν μπορεί να χαρακτηριστεί καθαρολόγος. Τόσο οι γενικότερες συνθήκες όσο και οι όροι του ποιητικού διαγωνισμού, στον οποίο συμμετείχε με το συγκεκριμένο ποίημα, διαμόρφωναν μια αισθητική αντίληψη που υπηρετούσε την καθαρότητα της γλώσσας, σύμφωνα άλλωστε και με τις απόψεις του Κοραή και άλλων καθαρολόγων. Η συμπάθεια του Ζαλοκώστα προς τη δημοτική ήταν γνωστή και την υπερασπιζόταν ευθαρσώς, όταν θεωρούσε πως χρειαζόταν κάτι

¹⁰ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ²1925, 6 κ.εξ. «Γεώργιος Ζαλοκώστας», στο: ΚΑΙΡΟΦΥΛΑΣ [1939], 28.

¹¹ Ο αναγνώστης μπορεί να βρει στοιχεία για τη θαλασσομαχία αυτή στο: ΒΑΣΙΛΙΑΣ 2012, 382-388. Βλ. και ΣΥΝΕΣΙΟΣ 1996, 53-63.

¹² Βλ. σχετικά παραπάνω, υποσημ. 8.

¹³ ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ 1859, η΄.

τέτοιο: «Στασιασταί τεχνητής κομψότητος, παρείδετε τας καλλονάς της δημοτικής γλώσσης. Αι φράσεις του λαού είναι κομψότεραι των τετριμμένων φράσεων των καθαριστών», φωνάζει προς τους κριτές του Β' Ράλλειου Ποιητικού Διαγωνισμού.¹⁴

Ο ποιητής, λειτουργεί ως εξωκειμενικός αφηγητής και παρακολουθεί τα γεγονότα από απόσταση. Όπως είναι εννόητο, η γωνία σκόπευσής του είναι σαφώς ευνοϊκή για την ελληνική πλευρά, εκείνο όμως που πρέπει ευθύς εξ αρχής να τονιστεί είναι ότι οι αναφορές του στους κατακτητές δεν περιέχουν στοιχεία προσβολής και κακότητας, αντίθετα, είναι απούσα οποιαδήποτε εμπάθεια και εχθρότητα. Ο Ζαλοκώστας δεν είναι τουρκομάχος ποιητής. Γι' αυτόν ο δεδηλωμένος εχθρός είναι απλώς ανίκανος να υπερασπιστεί τις θέσεις του και δειλιάζει μπροστά στο θάρρος και στην παράτολμη ανδρεία των Ελλήνων.

Το ποίημα ξεκινάει με αναφορά στη ναυμαχία του Ακτίου, για να καταδειχθεί έτσι η προαιώνια ιστορικότητα του χώρου, την οποία ο Τούρκος αρχηγός της δύναμης που προστατεύει την είσοδο του Αμβρακικού, ο Βελήμπεης, «Αλβανός νουνεχής και ανδρείος», αγνοεί:

*Εκεί το μέγαλον του Καίσαρος στέμμα
υγράν εις κονίστραν επαίχθη ποτέ.*

*Ναυάται της Ρώμης εκεί μαχηταί
το κύμα μ'εμφύλιον έβαψαν αίμα.*

*Αλλά την σφαγήν του ρωμαίου στρατού
αγράμματος Τούρκος αυτός δεν εθρήνει.*

Στις επόμενες στροφές του πρώτου μέρους του ποιήματος ο μπές διηγείται στον ιμάμη τα όσα είδε στον «δυσόνειρο» ύπνο του. Ο ίδιος, μεταμορφωμένος σε δράκοντα,

*(...) φύλαξ εκεί του στομίου,
Θηρίον εκείμην και άνθρωπος άμα*

όταν σμήνος πτηνών, «ταχύτερα ανέμων», φάνηκε να έρχεται εναντίον του. Όμως

*(...) τέσσαρα μόνα εξ όλων αυτών
εχώρισαν κ'ήλθον πετώντα πλησίον.*

Κι ενώ ο ιμάμης με «τρέμουσα φωνή» εξηγεί στον μπές το «απαίσιον όνειρον» προσωποποιώντας τα όρνεα με τους άπιστους εχθρούς, ακούγεται «πέραν του Ακτίου βροντώδης βολή». Η μάχη έχει κιόλας ξεκινήσει.

¹⁴ «Σχόλια επί της κρίσεως των αγωνοδικών», στο: ΚΑΙΡΟΦΥΛΛΣ [1939], 471-473.

Ο ποιητής, ωστόσο, δεν προτίθεται να παρακολουθήσει την κινητοποίηση των Τούρκων για την αντιμετώπιση των εισβολέων, αλλά επικαλείται τη Μούσα του και την παρακαλεί να μετακινηθεί στο στρατόπεδο των Ελλήνων, όπου «Χριστώ-νυμος σημαία κυμαίνει», για να παρακολουθήσουμε, οι αναγνώστες του, την έναρξη και τη συνέχεια του άθλου:

*(...) προς τον κόλπον ορμούν
γοργαί αλκυόνες, τετράδελφα πλοία,*

*Ενώ τηλεβόλα του κόλπου μυρία
το πυρ εξεμούν.*

Το δεύτερο μέρος του έπους, ξεκινάει με την κατόπτευση του χώρου, όπου πρόκειται να διεξαχθεί ο αγώνας:

*Ιδέτε! Προ φλοίσβου κυμάτων αγρίων
της πόλεως ένθεν, με όψιν φρικτήν,*

*Στημένα ιδού εις πετρώδη ακτήν
τ' αστράπτοντα τείχη μεγάλων φρουρίων.*

*Απέναντι άλλη εστία πυρός,
το Άκτιον, πύργος χαλκού και σιδήρου,*

*Υψόνετ' εκεί αντικρύ της Ηπείρου,
του κόλπου φρουρός.*

*Δρακόντειον χαίνει εν μέσω εκείνων
το στόμα του κόλπου.*

*Εκείσε λοιπόν
Τα τέσσερα πλοία ορμούν των ελλήνων.*

Ενθουσιάζεται ο ποιητής και ως άλλος Τυρταίος αναπέμπει ύμνο για της «Μυκάλης την γηραιά ακτή» και παρακαλεί: «πορθμέ Σαλαμίνοσ εχθρόξενε σκίρτα», γιατί και εδώ στο στόμιο της Πρεβέζης θα «σκορπίση αμάραντα μύρα η πάλαι θεά».

Η εμπειρία του Ζαλοκώστα από τις μάχες στις οποίες έλαβε μέρος, του επιτρέπει να σκηνοθετήσει τη μάχη που θα επακολουθήσει με μαεστρία. Τα φρούρια που ελέγχουν το στόμιο, δέχονται τους κανονιοβολισμούς των πυροσκαφών του ελληνικού στολίσκου, γκρεμίζονται τα τείχη και καταπλακώνουν τους στρατιώτες. Το κύμα παρσύρει τα κορμιά τους και τότε, ευθύς αμέσως μετά τους κανονιοβολισμούς:

*Ταυτόδρομα φεύγουν νεών δύο ζεύγη
(...) πετούν και με ρύγχος οξύ αυλακώνουν
οργίλα νερά.*

Ο θαυμασμός του ποιητή για το θάρρος και την αποκοτιά των Ελλήνων ναυτικών εκδηλώνεται με μια ερώτηση. Είναι τόση η ανδρεία των Ελλήνων, ώστε τα εκφραστικά του μέσα αδυνατούν να περιγράψουν τη σκηνή και να αποτυπώσουν τα συναισθήματα και τις σκέψεις. Επιλέγει, λοιπόν, τον θαυμασμό του αυτόν να τον εκδηλώσει λιτά, εκφράζοντας μια απορία, σαν να μην πιστεύει στα μάτια του:

*Αγρία πλευρόθεν πλανάται πνοή,
σφαιρών εκατόμβας ο θάνατος καίει.*

*Δεν έχετε σάρκα τρωτήν, ω γενναίοι
θαλάσσης υιοί;*

Παρά τα καταγιγιστικά πυρά που εξακοντίζονται από τα τούρκικα κανόνια, «αι νήες ακράτητοι σπουν την γραμμήν». Η όλη επιχείρηση στέφεται με επιτυχία, όχι όμως αναίμακτα. Ο «πρόπλους Ανδρέας εστρώθη νεκρός», πλην όμως οι ναύτες του κατάφεραν να διασώσουν το άψυχο κορμί του, για να το κηδέψουν όπως πρέπει αργότερα.

Και καθώς τα πλοία πορεύονται πλέον σε ήρεμα νερά, ο ποιητής αντικρίζει την ηπειρωτική γη και τα βουνά των προγόνων του και θυμάται τη δύσκολη εποχή των παιδικών του χρόνων. Τότε στη σκηνή έρχεται ολοφύρομενος ο ναύτης-αδελφός του νεκρού καπετάνιου Ανδρέα, για να ολοκληρωθεί έτσι η περιγραφή της μάχης:

*Την σάρκα την άπνουν την είδε κ' εχύθη,
με σπαίροντα μέλη, με βλέμμα θολόν,
Και κύπτει τα χείλη τα κρύα φιλών,
και χύνεται όλος εις τ' άψυχα στήθη.*

Στο τρίτο μέρος του ποιήματος, ένα νέο ανδραγάθημα εξελίσσεται. Στην Πρέβεζα και στο Άκτιο τα κανόνια έχουν σιγήσει και οι Τούρκοι προσπαθούν να επουλώσουν τις πληγές τους. Αντίθετα, στον ελληνικό στόλο που ναυλοχεί κοντά στη Λευκάδα, παρατηρείται αναστάτωση. Καπετάνιος παλληκαράς και ανδρείος,

*Ηγέτης ολκάδος μακρόθεν ελθούσης,
τον στόλαρχον βλέπων με βλέμμα δριμύ,
Και ύβρεις και λόγους τραχείς εξεμεί,
εκχύνων πικρίαν καρδιάς αλγούσης.
...Πού είναι οι άλλοι; ...Προδόται! δεν ήμην ο πέμπτος εγώ;*

Είναι ο Αναστάσιος Παρασκευάς Σπαχής, ο καπετάνιος του πλοίου «Χαρίκλεια», που εκφράζει με θυμό το παράπονο του, γιατί έπεσε «φθόνου θύμα, ναυτών εμπαιγμός» και δεν πήγε και αυτός μαζί με τα τέσσερα άλλα πλοία που πέρασαν μέσα στον Αμβρακικό κόλπο. Οργισμένος και αποφασιστικός, διατάζει το πλήρωμα να σηκώσουν την άγκυρα και να προσπαθήσουν να περάσουν μόνοι τους από το στόμιο της Πρεβέζης.

Η απαίτησή του δεν γίνεται δεκτή από τον αρχηγό της νηοπομπής, αυτός όμως ατίθασος και ανυπότακτος αποφασίζει να επαναλάβει το κατόρθωμα των τεσσάρων μίστικων. Τώρα η ολκάς παλεύει δίχως καμία βοήθεια και, καθώς «το τείχος Πρεβέζης εγγίζει σχεδόν», δέχεται καταγιγισμό πυρών από τα χάλκινα τείχη, τα οποία εκτοξεύουν –με θυμό και μανία εξ αιτίας του πρώτου παθήματος– οι Τούρκοι. Ίσως τα πράγματα να ήταν χειρότερα για τον απόκοτο καπετάνιο και το πλήρωμά του, αν

*Την άμμον με ρουν διαβαίνει ταχύν
εἰς λόχος εκεί αρωγός των ανδρείων,
Και στήνει σημαίαν της όχθης πλησίον,
εἰς λόφον τραχύν.¹⁵*

Στη μάχη που ακολουθεί, «του Μωάμεθ το γένος» ηττάται και, παρά το γεγονός ότι από το φρούριο συνεχίζονται οι κανονιοβολισμοί, το πλοιάριο διασπά τη γραμμή πυρός και διασχίζει το λιμάνι της Πρέβεζας. Λίγο αργότερα, μέσα στα νερά του κόλπου τούρκικα πλοία ζώνουν την ολκάδα και προσπαθούν να την ακινητοποιήσουν. Παρά τις υπέρτερες δυνάμεις των εχθρών, το ελληνικό πλοίο ξεφεύγει αφήνοντας πίσω του νεκρό τον γαμβρό του μπέη, τον Σελίμη, «ανδρείον του Άρεως τέκνον». Ο θάνατός του αποδιοργανώνει τους εχθρούς και

*η ολκάς ελαύνει και οργώνει τα λεία
του κόλπου νερά.*

Η μέρα φτάνει στο τέλος της, οι Έλληνες πέτυχαν τον στόχο τους και η φύση χαίρεται μαζί τους:

*Ο ήλιος δύεται, βέλη
τινάσσων προς τ' άνω φωτός πορφυρού,*

¹⁵ Αναφέρει σχετικά ο Ηλ. Βασιλάς: «(...) Εν τω μεταξύ σκληρή μάχη διεξάγεται στα λειβάδια του ακάλυπτου χώρου του Ακτίου. Από ξηράς έφθασεν αξιόλογον εκστρατευτικόν σώμα Ελλήνων, αποτελούμενον από τους πιο διακεκριμένους καπεταναίους. Δεν είχαν περάσει πολλά χρόνια από τον Χαλασμό της Πρέβεζας από τον Αλή πασά και οι αναμνήσεις των διασωθέντων καπεταναίων της Πρέβεζας από το συνταρακτικό εκείνο γεγονός δεν είχαν σβήσει. Έσπευσαν λοιπόν με προθυμία και αυταπάρηση να σχηματίσουν το εκστρατευτικό σώμα, που θα έπαιρνε το κάστρο της Βόνιτσας και θα έκαμνε επιχείρηση και εναντίον της Πρέβεζας (...)». Βλ. ΒΑΣΙΛΑΣ 2012, 385.

*Και άνασσα σκότους η νυξ ζοφερού
τον μαύρον μανδύα αυτής διαστέλλει.*

Στο τέταρτο και τελευταίο μέρος του ποιήματος παρακολουθούμε τα όσα συμβαίνουν κατά τη διάρκεια της νύχτας, που κιόλας σκέπασε την πόλη. Οι Έλληνες προσπαθούν να κρύψουν τη χαρά τους για το διπλό κατόρθωμα, φοβούμενοι το μένος των Τούρκων. Κι αυτοί, θυμωμένοι για το πάθημά τους και λυπημένοι για τη ντροπιαστική έκβαση της διπλής συμπλοκής, έχουν μαζευτεί εμπρός στο «(...) μέγαρον, όπου / κατώκει ενίοτε, μάστιξ του τόπου / ο Νέρων Αλής», για να θρηνησουν τον χαμό του Σελίμη. Οι γόοι και οι οδυρμοί της χανούμισσας αυλακώνουν το σκοτάδι, τα μοιρολόγια της αυξάνουν το πένθος και τον φόβο των κατακτητών:

*Σελίμη! Ψυχή της ψυχής μου, εγείρου·
ακούεις πώς τρέμει η γη της Ηπείρου;
Γκιαβούραι τον κόλπον πατούν με οργήν·
Ω, πώς την θανήν σου εγώ ν' αναχθώ; ...
πλατύτερον φίλοι, ανοίξατε μνήμα·
Εκεί κ' εγώ σπεύδω με πρόθυμον βήμα,
το μνήμα ποθώ.*

Ο ποιητής βλέποντας τον συρφετό των ανθρώπων και ακούγοντας τα κλάματα και τις αρές των πενθούντων θυμάται τα παθήματα και τα κλάματα των σκλαβωμένων επί τόσους αιώνες και δείχνει να νιώθει ικανοποίηση. Όμως, ακαριαία παύει να επιχαιρεί με το προσωπικό πένθος, σέβεται τον πόνο και σιωπά. Η ιστορία δημιουργεί, καταγράφει και αποτιμά τα γεγονότα δίχως να λαμβάνει υπ' όψιν της τις ατομικές περιπτώσεις, δίχως να νιώθει την προσωπική απώλεια και τις συνέπειές της στη ζωή των απλών ανθρώπων. Νιώθει τον πόνο ο ποιητής, αλλά και τον κουράζει αυτή η θρηνωδία. Και με σεβασμό στον νεκρό απομακρύνεται από την πόλη και πορεύεται, μαζί με τη Μούσα του, εκεί «όπου, εν δώματι πλοίου, / κοιμάται αθρήνητον ύπνον ανδρείου / ο Έλλην νεκρός».

Τον νεκρό Ανδρέα Κωφό, τον διοικητή της κανονιοφόρου *Φιλελληνίς* τον παραστέκουν οι φίλοι και οι συμπολεμιστές του. Σιωπή επικρατεί στον χώρο και όλοι οι παριστάμενοι αναλογίζονται τον εύψυχο άνδρα και την παρακαταθήκη της ανδρείας του. Δεν έχουν δάκρυα γι' αυτόν, δίνουν μόνο μία υπόσχεση:

*Αγών εις Πρέβεζαν άλλος θα γίνη·
Ο θέλων καθ' όλα τον ρύπον να πλύνη
Εκεί θα φανή.*

Και ο ποιητής, τελειώνοντας το έπος του, ζητά από τη Μούσα να έχει αυτή τον στερνό λόγο, να στεφανώσει αυτή τον νεκρό της θαλασσομαχίας:

*Συ χύσον, ω Μούσα, έν δάκρυ πικρόν
 Πριν κλείση το άσμα η στένουσα λύρα,
 Και στόλιζε μ' άνθη και ραίνε με μύρα
 Τον ναύτην νεκρόν.*

Επιλογικά

Για να εκφέρει άποψη κάποιος σήμερα για το ποίημα αλλά και για το συνολικό έργο του Ζαλοκώστα, πρέπει να λάβει υπ' όψιν του τις συνθήκες που επικρατούσαν στην τέχνη και στην ελληνική κοινωνία την εποχή της συγγραφής του. Από την ίδρυση του νέου ελληνικού κρατιδίου ώς το 1852, όταν γράφεται το ποίημα, μεσολαμβάνουν λιγότερα από τριάντα χρόνια. Οι δομές του κράτους δημιουργούνται με εντελώς διαφορετική λογική από αυτήν που υπήρχε στις κοινότητες επί τουρκοκρατίας. Ο απλός λαός, που δεν είχε κάποια εξοικείωση με τους νέους κανόνες της κοινωνικής οργάνωσης, οι οποίοι ήταν εντελώς ξένοι προς τις αντιλήψεις και τη νοοτροπία του, δυσκολευόταν να αποδεχθεί συμπεριφορές και αποφάσεις ασύμβατες προς τα βιώματά του. Νέες αντιλήψεις αρχίζουν να εμφανίζονται στο προσκήνιο, καινούργιες προσδοκίες και στόχοι καθορίζουν τις κοινωνικές δραστηριότητες. Η ποιητική και η όποια άλλη καλλιτεχνική δραστηριότητα πρέπει να συμβαδίσει με θεσμούς που δεν υπήρχαν πριν, το όραμα πρέπει να λάβει άλλες κατευθύνσεις και το αίτημα της Επανάστασης του Γένους να συμπληρωθεί με αίτημα που να αναφέρεται στο μέλλον της καινούργιας πατρίδας. Οι αντιλήψεις του ρομαντισμού για την τέχνη και τη ζωή επικρατούν, η Μεγάλη Ιδέα αρχίζει να σπαργανώνεται ως το νέο όραμα για την εδραίωση της συνέχειας του Ελληνισμού και οι ποιητικοί διαγωνισμοί τονώνουν την ποιητική ευαισθησία και δίνουν κίνητρο και ώθηση στην ποιητική δημιουργία.¹⁶ Και η γλώσσα θα πρέπει και αυτή να αποκαθαρθεί από τα στοιχεία που συσσωρεύτηκαν στο σώμα της στα τόσα χρόνια της σκλαβιάς, ώστε να επιτευχθεί η σύζευξη του νέου κρατιδίου με το ιστορικό παρελθόν. Ας ληφθεί υπ' όψιν ότι η συνέχεια της γλώσσας ήταν το μόνο ισχυρό επιχείρημα που αντιτάχθηκε από μέρος των Ελλήνων στις θέσεις του Φαλμεράγιερ, ο οποίος το 1830 υποστήριξε την άποψη περί ιστορικής ασυνέχειας των Ελλήνων και την ανυπαρξία οποιασδήποτε σχέσης των σύγχρονων με τους αρχαίους.¹⁷ Ακόμη και προεπαναστατικά οι Έλληνες έπρεπε να αμύνονται έναντι των Ευρωπαίων για τη διαχρονία της γλώσσας.

Ο Μάριο Βίττι σημειώνει: «Σε μια διάλεξη του στο Λονδίνο, το 1819, ο Ανδρέας Κάλβος βρέθηκε υποχρεωμένος να καθησυχάσει τους Άγγλους φιλέλληνες ότι ο ελληνικός λαός αρχίζει να χρησιμοποιεί ξανά αρχαίες λέξεις αντικαθιστώντας με

¹⁶ ΜΟΥΛΛΑΣ 1994, 146-165.

¹⁷ ΒΕΛΟΥΔΗΣ 1999.

αυτές τις ξένες δάνειες. Οι εφημερίδες είναι εξ ολοκλήρου γραμμένες σε αυτή τη γλώσσα που την καταλαβαίνει το πανελλήνιο, βεβαιώνει. Το 1827 ο ίδιος υπόσχεται στους αναγνώστες της *Revue Encyclopédique* (34 [1827], σ. 266): «Encore dix ou quinze ans et notre langue sera fixée» («δέκα έως δεκαπέντε χρόνια ακόμη και η γλώσσα μας θα έχει παγιωθεί»)¹⁸.

Κάπως έτσι είχαν τα πράγματα το 1852, όταν ο Ζαλοκώστας υπέβαλε το ποίημά του στον Β΄ Ράλλειο Ποιητικό Διαγωνισμό. Πλην όμως η επιτροπή δεν έκρινε άξιο βράβευσης «Το στόμιον της Πρεβέζης», γεγονός που προκάλεσε την οργή του ποιητή, ο οποίος, σημειωτέον, είχε βραβευθεί στον προηγούμενο διαγωνισμό για το άλλο ποίημά του, «Το Μεσολόγγιον». Ο λόγος της μη βράβευσής του ήταν τα γλωσσικά του «αμαρτήματα», σκεπτικό το οποίο αυτός δεν αποδέχθηκε. Γι' αυτό και δημοσιοποίησε την αντίθεσή του αναιρώντας μία προς μία τις αιτιάσεις της επιτροπής.¹⁹ Η δημόσια συζήτηση που ακολούθησε, υπήρξε έντονη και ενδιαφέρουσα· αρκετοί υποστήριξαν τον Ζαλοκώστα με πρώτο τον Αλ. Ραγκαβή, ο οποίος έγραψε, μεταξύ πολλών άλλων, και τα εξής:

Το ποιημάτιον τούτο [ενν. «Το στόμιον της Πρεβέζης»] περιλαμβάνει την διήγησιν της εισβολής τεσσάρων Ελληνικών λέμβων εις τον Αμβρακικόν κόλπον, εν έτει 1828. Και όμως επί του αφελεστάτου τούτου θέματος, ο ποιητής κατώρθωσε να πλέξη 124 τετραστίχους στροφάς, πλήρεις φαντασίας, ευαισθησίας, τόνου και χάριτος, εχούσας δε, εκτός των προτερημάτων τούτων, άτινα, καθ' ημετέραν κρίσιν αναδεικνύουσιν αυτάς έν των κλασσικών προϊόντων της νεωτέρας ημών φιλολογίας, και έτερα δύο απαραίτητα εις δόκιμον ποίημα, παρ' ημίν όμως δυστυχώς ενίοτε αμελούμενα, την ευρυθμίαν και την ακρίβειαν της στιχουργίας, και της γλώσσας την ευγένειαν και το κάλλος. Την γλώσσαν δ' επαινούντες, δεν αρνούμεθα μεν ότι ελαφρά τινα, γραμματικά αμαρτήματα, διορθωθέντα άπαντα κατά τας επικρίσεις τής επί του συναγωνισμού επιτροπής εξέφυγον τον ποιητήν. Αλλά τ' αμαρτήματα ταύτα εισί τόσω σπάνια, ώστε δεν αρκούσιν όπως προκαλέσωσι την μέλαιναν ψήφον ημών (...). Η ποίησις του κ. Ζαλοκώστα ελέγχει ότι τρεις αυτός έλαβε διδασκάλους, την φύσιν, τον Αισχύλον, τον Δάντην, τρεις, ων έκαστος αρκεί όπως αναδείξη ποιητήν μέγαν τον μαθητήν του (...).²⁰

Τεκμαίρεται, λοιπόν, ότι στην εποχή του το συγκεκριμένο ποίημα δημιούργησε αίσθηση και έγινε αποδεκτό και από την κριτική και από τους ομότεχνους του Ζαλοκώστα.²¹ Πέραν τούτου όμως, με το ποίημα αυτό η Πρέβεζα μπαίνει στο προσκήνιο της φιλολογικής και ποιητικής σκηνης. Θα μεσολαβήσουν έκτοτε εξήντα χρόνια ως

¹⁸ VITTI 2003, 220.

¹⁹ «Παρατηρήσεις επί των επικρίσεων της επιτροπής», στο: ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ 1859, 87-89.

²⁰ ΡΑΓΚΑΒΗΣ 1852, 119.

²¹ Επιστολή Ιάκωβου Πολυλά προς τον ποιητή, 7 Αυγούστου 1855. Βλ. ΚΑΙΡΟΦΥΛΑΣ [1939], 477-478.

την απελευθέρωσή της και ογδόντα ώς την επόμενη επαφή της με τη νεοελληνική ποίηση, δηλαδή τον Καρυωτάκη.²² Πιστεύω, όμως, ότι το ποίημα του Ζαλοκώστα, παρά το σημερινό μειωμένο αισθητικό του βάρος, λειτουργεί διαχρονικά προς όφελος της πόλης, αφού, έστω και επετειακά, θα είναι για τους επιγενόμενους μια καλή αφορμή στοχασμού, σχετικά με τις δύσκολες συνθήκες υπό τις οποίες οι Έλληνες επανακτήσαμε την ελευθερία μας και δημιουργήσαμε τη σημερινή Πολιτεία.

Πηγές – Βιβλιογραφία

- ΒΑΣΙΛΙΑΣ Ηλίας Β., 2012, Ο πίναξ του Μακρυγιάννη για τα Μίστικα, στο: Ηλίας Β. Βασιλάς, *Άπαντα*, Επιμ. Νίκος Δ. Καράμπελας, Δήμος Πρέβεζας – Ίδρυμα Ακτία Νικόπολις, Πρέβεζα, 382-388
- ΒΕΛΟΥΔΗΣ Γιώργος, 1999, *Ο J. P. Fallmerayer και η γέννηση του ελληνικού ιστορισμού*, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Αθήνα
- ΔΗΜΑΡΑΣ Κωνσταντίνος Θ., 1985, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα
- ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Πολύβιος, ²1925, *Διαλέξεις περί Ελλήνων ποιητών του ΙΘ΄ αιώνας*, τ. 2, Αθήνα
- ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ Γεώργιος, 1858, Ολίγα παρατηρήσεις περί της ποιήσεως των Επτανήσιων και μάλιστα περί των ποιημάτων του Ιουλίου Τυπάλδου και Αριστοτέλους Βαλαωρίτου, *Πανδώρα* 9/199 (1 Ιουλίου), 171-173
- ΖΑΛΟΚΩΣΤΑΣ Γεωργίος Χ., 1859, *Τα Άπαντα Γεωργίου Χ. Ζαλοκώστα*, εκδίδονται δαπάνη της χήρας αυτού, Αθήνα
- ΚΑΙΡΟΦΥΛΑΣ Κώστας (πρόλογος και σημειώματα), [1939], *Γεωργίου Ζαλοκώστα Έργα*, συνεργασία Γ. Ε. Ζαλοκώστα, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήνα
- ΛΑΜΠΡΟΣ Σπυρίδων Π., 1868, *Γεώργιος Ζαλοκώστας*, Αθήνα
- ΜΑΦΡΕΔΑΣ Στέλιος Θ., 2018, *Η Πρέβεζα στη νεοελληνική ποίηση*, Ίδρυμα Ακτία Νικόπολις, Πρέβεζα
- ΜΟΥΛΛΑΣ Παναγιώτης, 1994, *Ποίηση και ιδεολογία: οι αθηναϊκοί πανεπιστημιακοί διαγωνισμοί (1851-1877). Ρήξεις και συνέχειες. Μελέτες για τον 19ο αιώνα*, Αθήνα
- ΡΑΓΚΑΒΗΣ Αλέξανδρος, 1852, Βιβλιογραφία, «Το στόμιον της Πρεβέζης», *Νέα Πανδώρα* Γ΄/53 (Ιούνιος), 119
- ΣΥΝΕΣΙΟΣ Λάζαρος, 1996, «Το στόμιον της Πρεβέζης» – Τα «μίστικα» και άλλα πολεμικά ναυτικά γεγονότα, *Πρεβεζάνικα Χρονικά* 33, 53-63
- ΒΙΤΤΙ Mario, 2003, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, μτφρ. Μυρσίνη Ζορμπά, Αθήνα

²² Βλ. σχετικά ΜΑΦΡΕΔΑΣ 2018, 13-17.